

Željka Fink

ŠATROVAČKI GOVOR U HRVATSKOJ JUČER I DANAS

1. Termin *šatrovački govor* ili skraćeno *šatra* vuče svoje porijeklo od turcizma *šatra* ('veći ili manji zaklon od platna nalik na šator na vašaru, sajmu i sl.' odnosno 'cirkuski šator na sajmištima') i označava govore različitih, zasebnih grupa. Smatra se da su takve govore stvarali Romi pod šatorima nastojeći "stvoriti svoj poseban tip govora različit od svih poznatih i rasprostranjenih tipova govora" (Sabljak 1981, 5). Suština je takvoga govora trebala biti tajnost, on je trebao biti nerazumljiv i nedokučiv ostalim ljudima. Kasnije se taj termin proširio i sada se odnosi na svaki umjetno stvoreni govor razumljiv samo određenoj skupini ljudi koji se nastoji u najvećoj mogućoj mjeri udaljiti od standardnog jezika. Treba ipak naglasiti da šatrovački govor nije samo način distanciranja od standardnog jezika već i način njegova bogaćenja i proširivanja mogućnosti izražavanja. Pod utjecajem američkoga *slanga* šatrovački se nastoji pripisivati određenim skupinama ljudi, pa se spominje govor srednjoškolaca, studenata, delinkvenata itd.

2. Hrvatski lingvist Josip Hamm tridesetih je godina prošloga stoljeća predavao u srednjoj školi i zapazio da govor "srednjoškolaca obiluje izrazima, koji se bilo po obliku, bilo po značenju razlikuju od riječi, kojima se služi današnji naš književni jezik" (Hamm 1939/40, 233). Budući da se takav govor u Hrvatskoj nije do tada sustavno istraživao, Hamm je odlučio zapisati pojedine riječi i frazeme i analizirati način na koji nastaju. Taj, kako ga je nazvao, *poseban đачki staleški govor* po svojim je "osnovnim karakteristikama u mnogome sličan tako zvanom šatrovačkom govoru" (1939/40, 233). Rezultate svoga istraživanja objavio je u *Nastavnom vjesniku* pod naslovom *Dvije tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca* pri čemu prvi dio članka ima teoretski karakter, a u drugom je objavljen rječnik s 219 riječi i frazema.

Kako je strukturiran rječnik u Hammovu članku? Natuknicu čini šatrovačka riječ ili frazem, a na desnoj je strani definicija. Dio rječničkih članaka ne sadrži definiciju već samo uputnicu na neku od riječi. Manji dio članaka uključuje i primjere upotrebe šatrovačkih riječi. Gramatičke su odrednice prisutne samo u dijelu članaka i odnose se na vrstu riječi ili na neke morfološke kategorije (indeklinabilnost ili broj).

Riječi i frazemi iz Hammova rječnika i suvremeni šatrovački govor

2.1. Da bih vidjela uolikoj su mjeri riječi i frazemi iz Hammova rječnika razumljivi i današnjoj mlađoj populaciji, provela sam anketu među pedesetak srednjoškoolaca i studenata. Uz pojedine riječi i frazeme bili su ponuđeni sljedeći odgovori:

- a) *Ne razumijem navedenu riječ (frazem).*
- b) *Razumijem navedenu riječ (frazem), ali je (ga) ne upotrebljavam.*
- c) *Razumijem i upotrebljavam navedenu riječ (frazem).*
- d) *Značenje riječi (frazema) promijenilo se u odnosu na značenje u Hammovu rječniku.*

2.2. Budući da se šatrovačke riječi i frazeme (kao i općenito žargon i slang) smatra vrlo efemernima, interesiralo me je koliki će njihov dio iz Hammova članka biti ubrojen u potpuno nerazumljive. Anketirani su srednjoškoolci i studenti takvima proglasili tek nešto više od polovine (54%) riječi i frazema što mi se čini vrlo zanimljivim jer je Hammov rječnik ipak sastavljan prije više od 60 godina. Navest ću neke od njih: *balkoni, pl.* ('grudi, dojke')¹, *baštati* ('udarati, tući'), *beton imati* ('imati sreću'), *blicati* ('varati'), *bunar* ('džep'), *cana* ('djevojka'), *cigla* ('kruh'), *cucnuti se* ('prevariti se'), *cveba* ('ostatak cigarete, čik'), *čimpek* ('nestaško, nespretnjaković, budala'), *čuni, pl.* ('cipele'), *čvrka* ('dvodinarica, metalni novac'), *čirike ići* ('kradom izbjegavati školsku obuku'), *divjak* ('kriva karta na koju je kupon nekakvim tankim papirićem prilijepljen'), *dlake guliti* ('dosadivati se'), *drotar, droter* ('redar, policista, detektiv'), *dufter* ('uličnjak, fakin'), *duga* ('karta'), *dorđe* ('hiljadarka'), *englezer* ('kicoš'), *feršati* ('krivudati, pa i varati'), *fič* ('redar, policista, stražar'), *fičator* ('redar, policista, stražar'), *duhovit kao fijaker* ('neduhovit, usiljen'), *filac* ('naliv-pero, pero s tintom'), *flantati* ('lagati'), *fol nabiti* ('prevariti, nalagati'), *frak zanjhati* ('otići ne plativši računa'), *fuga* ('prostitutka'), *glavnjača* ('zatvor'), *glavir* ('glava'), *groblje* ('ulična djevojka, prostitutka'), *hadžtja* ('homoseksualac') itd.

2.3. Za oko 13 % riječi i frazema ispitanici su izjavili da ih razumiju jer su ih čuli od svojih roditelja ili nekoga od sadašnje srednje generacije, ali ih ne upotrebljavaju. Budući da se takve riječi i frazemi mogu potvrditi u *Šatri* Tomislava Sabljaka, rječniku u koji je uključen šatrovački govor zagrebačkoga područja 70-tih godina 20. st. (rječnik je objavljen 1981), vidljivo je da se njima uistinu koristila tadašnja mlađa a sadašnja srednja generacija. Za njih bi se moglo reći da su na putu odumiranja jer ih očito današnje mlađe generacije ne

¹ Navedena su značenja iz Hammova rječnika.

prihvaćaju. Usporedbom njihova značenja kod Hamma i kod Sabljaka može se zaključiti da se ono u velikoj većini slučajeva podudara (osim četiriju riječi gdje se značenje proširilo).

To su sljedeće riječi i frazemi: *topli brat* ('homoseksualac'), *buća, bundeva, tikva, tintara* ('glava'), *buvara* ('zatvor'), *cokule, škornji* ('cipele'), *čikati, fajfati* ('pušiti'), *nemati dunsta* ('nemati pojma'), *gala* ('sjajno, odlično'), *gepiti* ('ukrasti'), *heznuti* ('udariti'), *kanta* ('1. ocjena dobar, trojka², 2. stražnjica'), *kec* ('ocjena rđav, jedinica'), *knjavati* ('spavati, drijemati'), *kuhati* ('varati; podvaljivati, udarati nekome podvalu'), *kumek* ('budala'), *labrna*³ ('usta'), *njupa* ('jelo'), *njupati* ('jesti'), *strugnuti* ('uteći'), *zgasnuti* ('propasti, izgubiti figuru; umrijeti').

Kod Sabljaka je navedeno više značenja (u odnosu na rječničku definiciju Hamma) sljedećih riječi:

forpas (Hamm 'nešto ružno, neugodno, nemoguće') : (Sabljak 'loš, neupotrebljiv; nesposobna osoba; neugodna situacija')

kvrge (Hamm '1. godina, 2. budala') : (Sabljak 'godina dana; negativna ocjena u školi, jedinica; muško spolovilo; snažan muškarac; budala')

pikavac (Hamm 'ostatak cigarete, čik') : (Sabljak 'ostatak cigarete, opušak, čik; dječak, mališan')

štatati (Hamm 'potrčati') : (Sabljak 'udvarati; uputiti se hitro, brzo ići, trčati (za nekim))

2.4. Treći se dio odnosi na riječi i frazeme koji su ostali u upotrebi do današnjih dana bez nekih bitnijih značenjskih i obličnih promjena. Mlada generacija takvima smatra čak 21% riječi i frazema što mi se čini prilično visokim postotkom uzmemo li u obzir vremensku distancu od 60-tak godina, s jedne, i efemernost kao jednu od osnovnih značajki šatrovačkih riječi i frazema, s druge strane.

Treba napomenuti da se kod dijela mnogoznačnih riječi zadržalo samo jedno. Tako se, recimo, još uvijek aktivno upotrebljava riječ *cuga* u značenju 'piće', a izgubilo se značenje 'pijanka'; *finta* se zadržala samo u značenju 'varka', ali ne i 'laž'; *murja* znači 'policija', više ne znači 'zatvor'; *štreber* je samo 'onaj koji štreba', nije više 'ulizica'.

Za razliku od toga riječ *komad* je osim već prisutnoga prije 60 godina ('drugi red, slaba ocjena') razvila i novo 'zgodna (lijepo građena) djevojka (žena)' dok se glagol *crknuti* osim spomenutoga 'umrijeti' upotrebljava i u značenju 'pokvariti

² Prvo je značenje ispitanicima nepoznato.

³ Kod Slamniga je zabilježen oblik *labrnja*.

se /ob. o aparatima/; još jedno značenje navedeno u Hammovu rječniku ('propasti, izgubiti /igru/') se izgubilo.

Do suženja značenja u semantičkom polju došlo je u dva slučaja. U Hammovu rječniku *markirati* ima značenje 'zanemarivati svoje dužnosti čineći se bolestan' pri čemu se ono ne sužava samo na školski kontekst, a danas se taj šatrovački glagol upotrebljava uglavnom u navedenom suženom kontekstu.

Glagoli *biflati* i *bubati* (oba u značenju 'učiti') i *štrebati* (čije se značenje proširuje u odnosu na prva dva ('učiti i preko mjere, biti odviše savjestan') danas su dobili prilično negativnu konotaciju. U Hammovo se vrijeme od sva tri glagola tvorila i upotrebljavala imenica (*biflanti*, *bubanti*, *štreber*), a zadržala se (u nepromijenjenom značenju) samo jedna od njih - *štreber*.

Dva su glagola - *blefati* ('varati') i *cinkati* ('tužiti, prijaviti/prijavljivati') - dobila nove danas frekventnije sufiksne varijante *blefirati*, *cinkariti*.

Zanimljivo je da se od 4 registrirane varijante imenica sa značenjem 'direktor, ravnatelj' zadržala samo jedna - *diša* (izgubile su se: *direks*, *diriš*, *dirša*). Slično je i s imenicama *drot*, *drotar*, *droter* od kojih se danas upotrebljava samo *drot* ('policajac').

Nabrojat ću još neke riječi i frazeme iz navedene kategorije: *cugati* ('piti'), *čube* ('usta'), *dignuti*, *gepiti*⁴, *zđipiti* (značenje triju glagola 'ukrasti'), *kidati* ('bježati, trčati'), *kidnuti*, *odmagliti*, *zbrisati*, *sidro dići* (značenje triju glagola i frazema 'pobjeći, uteći'), *predriblati*⁵ ('prevariti'), *lova* ('novac'), *pljugati* ('pušiti'), *zafrkavati*, *zezati* (značenje obaju glagola 'ne dati mira, zadirkivati') itd.

2.5. Dvadesetak se riječi (oko 9%) iz Hammova rječnika upotrebljava i danas, ali u novom, promijenjenom značenju. Kod nekih se značenje samo proširilo ili neznatno promijenilo, dok je kod drugih nastala značajnija promjena. Prikazat ću usporedno oba značenja (na prvom je mjestu značenje iz Hammova rječnika; kod imenica koje se upotrebljavaju i u suvremenom standardnom jeziku navodim samo šatrovačko):

baba 'nastavnica' : '1.stara žena, 2. ženska osoba, 3. osoba muškog i ženskog spola koja se bavi tračevima ili širi tračeve'⁶

⁴ U Hammovu su rječniku registrirani i prefiksni oblici dvaju navedenih glagola (*zdignuti*, *zgepiti*) koji se danas više ne upotrebljava, pa ga je dio anketiranih srednjoškolaca i studenata svrstao pod skupinu *razumijem, ali ne upotrebljavam*, a dio pod skupinu *ne razumijem navedenu riječ*.

⁵ Glagol je posuđen iz nogometnog žargona.

⁶ Značenja su formulirana na bazi podataka iz dvaju rječnika hrvatskoga jezika (Aničev i Rječnik u red. J. Šonje) i podataka koje sam dobila od ispitanika.

- banka* '10 dinara (banknota)' : '1. 10 jedinica bilo koje valute⁷, 2. 10 godina (npr. šest banki = 60 godina)'
- blicnuti* 'prevariti (npr. druga kod karata, profesora)' : 'iznenada se pojaviti u svijesti, iznenada se sjetiti'
- frajer* 'uličnjak, blesavac, slabić, početnik; prepredenjak' : '1. osoba muškoga spola, 2. mladić, 3. kicoš'
- haklati* '1. krasti, loviti, 2. podmetnuti nogu' : 'igrati nogomet (košarku itd.) iz zabave'
- kenjati* '1. krasti, 2. poznavati, prepoznavati' : 'pričati gluposti, brbljati'
- kinta* '1 dinar (metalni novac)' : 'novac'
- klinac* 'budala' : 'dječak'
- klinka* 'ulična djevojka, prostitutka' : 'djevojčica'
- pljuga* 'duhan' : '1. cigareta, 2. loše, grozno (u predikatnoj upotrebi *Danas nam je vani bilo pljuga* 'Danas nam je vani bilo loše' ili kao uzvik *Pljuga!* 'Užas!')
- prokužiti* 'opaziti, pa: javiti' : '1. razumjeti, shvatiti, 2. prozreti tuđe namjere'
- ruknuti* 'udariti' : '1. udariti, 2. pasti /npr. razred, ispit/, 3. eksplodirati⁸'
- suknuti* 'udariti' : 'brzo popiti /o alkoholu/'
- šljakati* 'krasti' : '1. raditi, 2. funkcionirati /o aparatu/'
- šljaker* 'kradljivac, tat' : 'fizički radnik'
- treba* 'djevojka na zlu glasu, prostitutka' : 'djevojka, žena'
- zdimiti* 'natjerati, potjerati' : '1. ukrasti, 2. pobjeći'
- žicar* 'prepredenjak, onaj koji živi od prevare (na tuđi račun)' : 'onaj koji moljaka, onaj koji traži novac'
- žicati* 'obmanjivati, nastojati prevariti, žedna preko vode prevesti' : 'moljakati, moljakanjem tražiti novac'

Posebno su zanimljive promjene značenja dijela imenica koje znače osobu. Tako se, na primjer, značenje imenica *klinac*, *klinka*, *frajer* od negativno konotiranog neutraliziralo. S druge je pak strane imenica *pljuga* prvo doživjela neznatnu promjenu značenja da bi se u novije vrijeme razvilo sasvim novo značenje koje nema jasnu vezu sa starim.

2.6. Zanimljivo je pogledati i neke riječi i frazeme istoga koncepta i vidjeti koja se od njih zadržala u upotrebi do danas. Pokazat ću to na primjerima dvaju koncepta: 'školska ocjena' i 'novac'.

⁷ Navedeno je značenje vrlo blisko onom u Hammovu rječniku samo što se sada odnosi na različite valute.

⁸ Kod glagola *ruknuti* zadržalo se staro značenje, ali su nastala i dva potpuno nova.

2.6.1. Kad se radi o školskoj ocjeni, imenice se uglavnom odnose na loše ocjene (na negativne ocjene i na najniži stupanj pozitivne ocjene)⁹. Tako se negativna ocjena (u Hammovu rječniku stoji značenje 'ocjena rđav, jedinica') naziva *kec* i *kolac* (današnja je mlada generacija te dvije riječi svrstala u kategoriju *razumijem, ali ne upotrebljavam*) odnosno *komad* (kod Hamma stoji 'drugi red'¹⁰, slaba ocjena'). Za ostale je ocjene navedene u rječniku značenje pomalo nejasno. Hamm, naime, navodi istovremeno dvije ocjene unutar jednoga značenja ('slaba ocjena, dvojka, drugi red'), pa bi se moglo pretpostaviti da su se sljedeće riječi upotrebljavale i za jedinicu i za ocjenu dovoljan: *buger*, *cvika*, *cvok*, *cvoker*, *duja*. Anketirani poznaju i upotrebljavaju dvije od navedenih imenica: *komad* u nepromijenjenom značenju i *duja* u značenju 'dvojka'.

2.6.2. Koncept 'novac' uključuje pojedine apoene i generički pojam. Metalni su novčići predstavljeni nazivima za pojedine apoene: kovanica od 50 dinara nazivala se *ploča*, od 10 dinara *banka*, *kaiš*, *kovač*, od 2 dinara *čvrka*, od 1 dinara *kinta*, od 1/2 dinara *polić* i *polka*, od 25 para *para*. Nijedna se imenica nije zadržala u istom značenju¹¹ (usp. *kinta* u 2.5.). Novčanice u apoenima od 1000 dinara nazivale su se *đorđe* (na njima je bila otisnuta slika sv. Đorđa), *jezerka* i *som*, od 500 *plahtica Božja*, a od 100 *stoja*. Do danas se u istom značenju (novčanica od 1000 jedinica bilo koje valute) zadržala samo imenica *som*. Generički pojam 'novac' i danas se kao i prije 60-tak godina izražava riječju *lova*.

Tvorba šatrovačkih riječi jučer i danas

3. Vrlo mi se zanimljivom čini usporedba načina tvorbe šatrovačkih riječi, o kojoj piše Josip Hamm prije šezdesetak godina, s tvorbom današnjih riječi i frazema šatrovačkoga govora odnosno s današnjim slangom zagrebačkoga područja.

⁹ Takva je situacija i danas. U suvremenoj šatri ima mnogo izraza za loše ocjene, a malo, moglo bi se reći da gotovo i nema, izraza za visoke (odličan, vrlo dobar) ocjene. Kad su pak u pitanju učenici, situacija je obrnuta: za loše je čak malo izraza u šatri, dok je za odlične čak izraza znatno više i svi su pogrdni.

¹⁰ *Drugi red* ima značenje negativne ocjene.

¹¹ Činjenica da se naziv valute u Hrvatskoj promijenio ovdje nije od presudne važnosti. Zanimalo me je postoji li direktna veza između naziva za pojedine kovanice i novčanice u Hammovu rječniku i današnje šatre. Šatrovački izraz (jučer i danas) ionako je baziran na vrijednosti kovanice i novčanice, a ne na vrsti valute.

3.1. Iz članka J. Hamma može se saznati o nekoliko vrsta tvorbe šatrovačkih riječi. U prvom se redu spominje *promjena značenja riječi iz standardnoga jezika* čime se ostvaruje težnja za tajnošću i nerazumijevanjem. To su, na primjer, riječi *bunar* ('džep'), *kvrga* ('1. godina, 2. budala'), *lađe* ('cipele'), *lopata* ('nešto ružno, odvratno, pokvareno') itd. Na drugom je mjestu *posuđivanje iz stranih jezika*: *frajer* ('uličnjak, blesavac, slabić, početnik; prepredenjak'), *gala* ('sjajno, odlično'), *kec* ('ocjena rđav, jedinica') itd. Na kraju Hamm spominje tzv. *primijenjene izraze* smatrajući ih jezičnim karikaturama. To se odnosi na skraćivanje riječi i/ili dodavanje novih sufiksa, pa se tako od standardne riječi *direktor* dobiva, na primjer, *direks*, *diriš*, *dirša*, *diša* itd. Na taj se način *stvaraju nove riječi* koje na planu izraza nemaju svoj ekvivalent u standardnom jeziku.

4. Pogledamo li sadašnje stanje šatrovačkog govora među srednjoškolskom i studentskom populacijom zagrebačkoga područja, vidjet ćemo da se načini tvorbe novih riječi i frazema podudaraju s onima o kojima je pisao J. Hamm prije šezdeset godina. Njima bi se još mogla pribrojati *metateza*, tj. mijenjanje redoslijeda slogova u pojedinim riječima. U ovom ću dijelu članka pokazati neke nove pojave u šatrovačkom govoru na početku 21. stoljeća.

4.1. Promjena značenja riječi iz standardnoga jezika

Mnoge riječi dobivaju u posljednje vrijeme nova značenja, ali bih se zadržala na glagolu *brijati* i njegovim izvedenicama jer se kod njih razvila najšira paleta novih i različitih značenja. U standardnom jeziku značenje glagola *brijati* jest '1. prikladnim priborom koji reže odstranjivati dlake s kože; 2. jako strugati, derati, hladiti (o vjetru)'. Izvedenice (*brijanje*, *brijači*, *obrijati*, *izbrijati* / *izbrijavati* itd.) odnose se na prvo značenje. U šatrovačkom je pak govoru glagol *brijati* dobio nekoliko potpuno novih značenja, čak bi se moglo reći da je dobio toliko novih značenja da se semantički gotovo ispraznio jer se može upotrijebiti u skoro svim situacijama i kontekstima.

Prvo značenje mu je 'ljubiti se' (*Ako ti se ide van s nekim, idi. Ako ti se brije, brij*), zatim 'misliti, smatrati' (*Brijem da će nam tamo biti super*). Pitanjem *Kaj briješ?* izražava se čuđenje u značenju 'O čemu ti pričaš? Jesi li poludio?', dok se replikom *Daj, briješ!* izražava negodovanje i neslaganje u značenju 'Pričaš gluposti!'. Za razliku od glagola *brijati* u standardnom jeziku, koji dobiva prefikse *o-* i *iz-*, u šatrovačkom isti glagol dobiva nesvojtstvene standardu prefikse *za-*, *na-*. Novi glagol *zabrijati* upotrebljava se u značenju 'poljubiti se' (*Gle, Marija ide van, s kim će večeras zabrijati?*) ili '(pre)dugo se zadržati na nekom mjestu /npr. na zabavi, tulumu/ (*Na tulumu smo zabrijali do pet ujutro*), ali je postao i komponenta nekih novih izraza (za koje se još ne može reći da su prošli fazu frazeologizacije i postali frazemi): *krivo (loše) zabrijati* ('naći se na stranputici, krenuti krivim putem /npr. droge, kriminala itd./'). Glagol *nabrijati*

se na koga, na što ima više značenja: 'jako željeti koga, što, čeznuti za kim, za čim' (*Nabrijao sam se na curu iz drugog razreda, ali ona već ima dečka; Nabrijala sam se na te cipele, ali su mi preskupe.*).

Dok glagolska imenica *brijanje* ima samo značenje 'ljubljenje', elipsom tvorena imenica *brija* (koja se ne upotrebljava u standardnom jeziku) znači 'dobra zabava, odličan provod', npr. *Koja brija!* Izvrсна zabava!, Odličan tulum!'. Dodavanjem sufiksa dobiva se nova imenica *brijačina* (također se ne upotrebljava u standardnom jeziku) sa značenjem 'strastveno ljubljenje'.

Osoba koja se bavi brijanjem kao profesijom u standardnom se jeziku naziva *brijač, brijačica*. Šatrovački je razvio nova značenja povezana s prvom semantičkom preoblikom glagola *brijati*: 'osvajач žena, zavodnik' odnosno 'osvajачica muškaraca, zavodnica' pri čemu se u oba slučaja misli na zavođenje koje vrlo brzo rezultira seksualnim odnosima.

Iako je glagol *brijati* (i njegove izvedenice) doživio, čini se, najveće semantičke pomake, i druge riječi dobivaju nova značenja. Tako, na primjer, glagol *doživljavati* koji se u standardnom hrvatskom jeziku odnosi na neživo (*doživljavati* što znači 'proživljavati' i 'imati doživljaje') u šatrovačkom dobiva i novu rekciju, tj. odnosi se na živo (*doživljavati* koga) i novo značenje. Upotrebljava se u situaciji u kojoj se nekoga ignorira, u kojoj se ne obraća pozornost na (su)govornika. Tako ironično izgovorena rečenica *Hvala što me doživljavaš!* sugovorniku daje do znanja da smo svjesni da nas ne sluša, da ga nije briga za nas i sl, dok se rečenicom *Uopće te ne doživljavam* poručuje sugovorniku da ga ne slušamo, da nam do njega i njegova mišljenja nije stalo i sl.

4.2. Posuđivanje iz stranih jezika

Kao i u većini jezika tako se i u hrvatskom u novije vrijeme riječi posuđuju najviše iz engleskoga jezika. Posuđivanje se obično odvija u više faza. Prvo se riječ preuzima u neadaptiranom obliku, tj. u izvornoj grafiji (bez ortografske adaptacije): *off the record, cool* itd. Ukoliko za takvom riječju postoji u jeziku potreba (kad ona, recimo, popunjava prazno mjesto ili se želi zadržati iz pomodnih razloga), postepeno se počinje adaptirati na fonološkoj i/ili ortografskoj razini, zatim na morfološkoj a ponekad i na semantičkoj razini.

Upravo izneseno ilustrirat ću na primjeru anglizma *cool*. Budući da je on relativno nedavno ušao u hrvatski jezik, prisutna je dvojnost u načinu pisanja: može se naći u izvornoj grafiji i ortografski adaptiran. Upotrebljava se u pridjevskom značenju u poziciji ispred riječi, na primjer, *cool ljeto*¹², *cool detalji, cool uzorak, cool boje, cool odjevni predmeti, 4 cool stila za vruće ljeto*, a također u imenskom predikatu, na primjer, *Vrlo je cool kombinacija topiča i*

¹² Primjeri su ispisani iz časopisa za mlade *OK!* i *Teen*.

bijelih hlača. Paralelno se može naići i na ortografski adaptiranu varijantu koja slijedi način izgovora: *kul*. Ovakva je riječ još uvijek morfološki neadaptirana, tj. nepromjenjiva je. Od ortografski se adaptiranog pridjeva, međutim, formirao glagol *skulirati se* ('smiriti se, ostati hladnokrvan') koji je prošao potpunu morfološku adaptaciju, tj. potpuno se prilagodio glagolskom sustavu hrvatskoga jezika. Znači da su se u sekundarnoj adaptaciji počele stvarati nove hrvatske riječi.

Navest ću primjer iz romana *Kameni pas* Ede Popovića (Zagreb, 2001) sa spomenutim glagolom:

"Normalno, kad sam jučer popio 12 litara čaja (...) s 4 iscijeđena limuna plus otprilike litru i pol vrele vode začinjene vitaminskim tabletama ogavna okusa, što je šokiralo moj organizam nenavikao na tu količinu tekućine općenito, i na takve okuse posebno, pa se organizam skulirao zaključivši kako mu je pametnije da me prepusti svakodnevnoj rutini..." (85)

Slično je i s engleskim modelom *in* koji se u nepromijenjenom obliku može naći u poziciji imenskog predikata (*biti in* u značenju 'biti u modi, biti u trendu'), ali i u pridjevskom značenju kada stoji ispred ili iza riječi na koju se odnosi (u značenju 'moderan'). Na primjer, *in boje, in odjeća, in detalji*¹³ ili *Moda in*¹⁴; a u suvremenom se tisku mogu pročitati rečenice tipa *Naravno da je u stjecanju statusa in mjesta za razuzdane tulumbe za kafić bilo ključno ime...* ili *...za to vrijeme izađu na neka in mjesta...*, te *Sasvim je neumjesno pokušavati vratiti kotač povijesti natrag i oblačiti se pretjerano i napadno. Upravo suprotno je in* ili pak ona u kojoj se novinar vrlo efektivno igra s dvama anglicizmima suprotna značenja *Moda se stalno vrti u krug. Ako joj se podredite, to je bez veze. Mode nema. Ako misliš da si danas in, sutra si out.*

Još je zanimljivija adaptacija engleskog pridjevskog modela *bad* koji je napravio korak dalje formiravši čak i nove frazeme u hrvatskom jeziku. Sekundarnom adaptacijom tvoren imenički anglicizam *bed* potpuno je adaptiran na fonološkom i ortografskom (ortografija se oblikuje na osnovu izgovora) te morfološkom nivou postavši deklinabilnom imenicom muškoga roda. Ona ulazi u sastav sljedećih glagolskih frazema:

biti u bedu ('biti neraspoložen, biti loše volje')

pasti / padati u bed ('pasti / padati u očaj, oneraspoložiti se')

baciti / bacati u bed ('baciti / bacati u očaj *koga*, oneraspoložiti *koga*')

Osim u glagolskima pojavljuje se i u frazemima rečenične strukture:

bed je komu ('neugodno je *komu što*')

nemaš beda ('nema problema, sve je u redu')

nije bed ('nema problema, sve je u redu')

¹³ Primjeri su ispisani iz časopisa za mlade *OK!*

¹⁴ Naziv priloga u popularnoj TV-emisiji.

Za zadnja je dva frazema karakteristično da su glagolski oblici (drugo i treće lice jednine prezenta) okamenjeni u navedenom obliku.

Upotrebljava se i frazem sa strukturom fonetske riječi:
bez beda ('bez srama, bez ustručavanja')

Anglizam *bed* može se i samostalno upotrebljavati, kao replika obično s uzvičnom intonacijom u značenju 'šteta, žao mi je'. Od njega se dalje tvori glagol *bedirati se* ('uzrujavati se'), od kojega se pak dodavanjem dijalektalnog (kajkavskog) prefiksa *z-* (karakterističkoga i za zagrebački govor) formira glagol svršenoga vida *zbedirati se*, čime se dobiva vidski par *zbedirati se / bedirati se*. Paralelno se istom glagolu dodaje i prefiks *u-*, pa tako nastaje vidski par *ubedirati se / bedirati se*. Od oba se svršena glagola može formirati i glagolski pridjev trpni *zbediran, ubediran*.

Navest ću dva primjera:

Totalno sam zbediran.

"Pa mu pričam kako sam ova tri tjedna iskoristio, uz ostalo, i za podvlačenje crte ispod svoje 43 godine. Podvukao sam crtu, zbrojio i oduzeo, i ono što sam dobio nije me obradovalo, ali ni ubediralo. (Popović, isto, 120)

4.3. Spominjući posuđivanje iz stranih jezika J. Hamm navodi i posuđivanje termina iz određenog područja (u članku se konkretno spominje preuzimanje termina iz sportske terminologije kao *henac, predriblati, faul, fol, groggy, clinch, knockout* itd). Slično je posuđivanje iz terminologije stranoga jezika prisutno i u suvremenom hrvatskom jeziku. Riječ je o grecizmu *koma* preuzetom iz medicine. Taj je termin odavno ušao u hrvatski jezik, ali je tek nedavno postao frazeološka komponenta u sljedećim frazemima šatrovačkoga govora:

biti u komi ('1. biti loše raspoložen, loše se osjećati, 2. biti u lošem (nesređenom) stanju / o neživom'¹⁵)

baciti / bacati u koga ('baciti / bacati u očaj *koga*, oneraspoložiti *koga*'¹⁶)

S navedenim su frazemima značenjski povezani novi glagoli *skomirati se, ukomirati se* (prefiksi *s-* i *u-*) te glagolski pridjevi *skomiran, ukomiran*.

U medicinskoj se terminologiji upotrebljava pridjev *komatozan*, koji je u posljednje vrijeme postao sastavnica u frazemima:

biti u komatoznom stanju ('biti loše raspoložen, loše se osjećati'¹⁷)

dovesti u komatozno stanje koga, što ('dovesti *koga*, što u loše (očajno) stanje')

¹⁵ U prvom je značenju sinonim frazemu *biti u bedu*. Dakle, frazem *biti u bedu* odnosi se samo na živo, dok se *biti u komi* odnosi i na živo i na neživo.

¹⁶ Usp. *baciti / bacati u bed koga*.

¹⁷ Usp. *biti u komi* (kad se odnosi na živo).

4.4. Stvaranje novih riječi

Sljedeći se način nastajanja šatrovačkih riječi o kojima govori J. Hamm u svome članku odnosi na primijenjene riječi, karikaturalnu tvorbu novih riječi. Hamm navodi primjere skraćivanja riječi *direktor* pri čemu se dobivaju *dirša*, *diša*, *direks* i *diriš* (u suvremenom se jeziku zadržao oblik *diša*).

Današnja mladež također na naveden način tvori nove riječi. Kraćenje se provodi na više načina.

U prvom se uzima prvi dio riječi na koji se dodaje sufiks: *rođendan* > *ročkas*¹⁸, *traperice* > *trapke*, *televizor* > *telka*, *telkač*, *kompjutor* > *kompic*. Ponekad se novoj riječi ne pridodaje sufiks: *bicikl* > *bic*.

Kod drugog se načina izostavlja prvi dio riječi, a na drugi se dodaje sufiks: *frizura* > *zurka*. Ponekad se samo izostavlja prvi dio riječi (ili prvi slog) bez dodavanja novog sufiksa: *košulja* > *šulja*.

Elipsa se u trećem tvorbenom načinu odnosi na prvi i zadnji dio riječi: *utakmica* > *tekma*.

4.5. Metateza

J. Hamm u članku ne spominje metatezu koja je jedan od najfrekventnijih načina nastajanja šatrovačkih riječi u današnje vrijeme. Da bi se postigla osnovna svrha šatrovačkoga govora - tajnost i nerazumljivost - mladi posizu za promjenom redoslijeda slogova u riječima standardnoga jezika. Recimo *čajpri* (od *pričaj*), *tragna* (od *natrag*), a ukoliko je riječ jednosložna, dodaje se još jedan vokal: *anva* (od *van*), *olfo* (od *fol*). Kod nekih se riječi premještanje slogova događa u akuzativnom obliku: *vulo* (od šatrovačke riječi *Iova* 'novac') ili *vugla* (od *glava*) itd.

5. Kakav se zaključak može izvesti na osnovi analiziranog materijala?

1. Oko jedne petine šatrovačkih riječi i frazema navedenih u rječniku Josipa Hamma sačuvano je do današnjih dana u nepromijenjenom obliku i s jednakim značenjem. Nešto preko polovine Hammova rječničkog zapisa je izgubljeno.

2. Načini tvorbe novih šatrovačkih riječi još uvijek se uglavnom podudaraju s onima o kojima je pisao Josip Hamm prije 60-tak godina.

Literatura

Anić, V. 1988. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb.

Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb.

¹⁸ Promjena *rođ* u *roč* rezultat je asimilacije po zvučnosti.

- Filipović, R. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo - razvoj - značenje*, Zagreb.
- Hamn, J. 1939/40. "Dvije tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca", *Nastavni vjesnik*, XLVIII/1-6, 233-247.
- Kuzmanović, M. 1970. "Kreativnost žargonske tvorbe", *Umjetnost riječi*, 1-2, 129-135.
- Kuzmanović, M. 1970. "Vidni kut žargona", *15 dana*, 2, 40-43.
- Menac, A., Fink, Ž. "Nove pojave u frazeologiji hrvatskoga jezika", *Słowo. Tekst. Czas VI*, Szczecin-Greifswald, 303-308.
- Pranjić, K. 1968. *Jezik i književno djelo*, Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga jezika 2000*, ur. J. Šonje, Zagreb.
- Sabljak, T. 1981. *Šatra (rječnik šatrovačkog govora)*, Zagreb.